
 Prikaz

Žarko Paić

Zaokret

Litteris, Zagreb, 2009, 383 str.

Svaka nova knjiga Žarka Paića u ovdašnjem okružju predstavlja osebujan – “događaj”. Događaj je to susretanja s mišljenjem. Događaj je to otkrivanja, otvaranja novih horizonata. Događaj je to onog filozofijskog *par excellence*. Konačno, to je događaj koji se transformira u *zaokret*!

Zaokret je naslov knjige koja okuplja tekstove ispisanе u posljednjih nekoliko godina intenzivne autorove spisateljske aktivnosti, neprispodobive ikome na ovim prostorima. Odista cijeneći autorske opuse Uga Vlasisavljevića, Andreja Nikolaidisa, Srećka Horvata, držim da je Paić svojim neobično plodotvornim pisanjem umnogome premašio sve horizonte unutar samozadanog okvira filozofsko-esejističkog diskursa. I to ne samo brojem objavljenih knjiga u netom prošlom desetljeću – nekih 10 naslova u nepunih 5 godina! – nego i njihovom kakvoćom.

(U svjetskim okvirima s njim se može usporediti tek veliki Terry Eagleton!)

Osim toga svaka nova Paićeva tiskovina sa sobom nosi i “nešto više”. Ovo se pak može nazvati *provokativnošću*. I odista, teme njegovih ogleđa sežu od razmatranja suvremene umjetnosti i vizualnih komunikacija, preko filozofijskih analiza teorijskih doprinosa aktualnih diskursa i semiotike tjelesnosti, fenomena mode, sve

do navlastitog poetskog iskaza. Unatoč širini njegovih interesa svaki je tekst Paićeve zasad posljednje knjige krajnje usredotočen na problematiku kojom se bavi. Da uporabim ovdje marksističku prisposobu: “Kvantiteta se prelijeva u kvalitetu”. I *Zaokret* u tome ne zaostaje. Zašto, uopće, *Zaokret*?

Knjiga u tri svoje glavne tematske cjeline pokušava odgovoriti na to pitanje. Prvi tematski krug započinje tekstem “Nakon kulture: teorije zaokreta i zaokret teorija u globalno doba”. Upravo u tome, uvodnom razmatranju razvija se ponajvažnija tema autorova opusa posljednjih godina. Ta je tema, neprijeporno, “kultura”. Kultura se u postmodernom kontekstu osebujno vezuje uz pojam tzv. “kulturalnog obrata” (*cultural turn*), odnosno *zaokreta*. *Zaokret* se nada je temeljnom odrednicom mijena kulture u 20. stoljeću. Postmoderna kulturalna teorija u globalno doba razlikuje sedam (7) takvih zaokreta. Svi su oni, unekoliko, predodređeni velikim “jezičnim zaokretom” (*linguistic turn*) koji je stubokom izmijenio izgled filozofije u proteklom stoljeću.

Spomenuti su zaokreti Po-Mo kulturalne teorije, dakle, sljedeći: 1) interpretativni, 2) performativni, 3) reflektivni, tj. literarni, 4) postkolonijalni, 5) prevoditeljski, 6) prostorni i 7) ikonički, slikovni (*Zaokret*, str. 39).

Paić svoje analize zaokreta započinje nečim što se čini nadsvođujućim prema svim spomenutim *okretima* (*turns*). Radi se o tzv. “complexity turn”.

Što znači ovaj obrat? U kojem se smislu konstituiraju “teorija kompleksnosti”? U svakome slučaju, radi se o presudnom *zaokretu* u poimanju fenomena *kulture*. Kultura se naime u sveprožimajućoj složenosti suvremenoga, globaliziranog svijeta očitu-

je kao “performativno-pragmatičko-semi-otički sklop”.

Kultura gubi svoj uzvišeni karakter.

U društvenim istraživanjima primat preuzima shvaćanje kulture kao “teksta i slike”. Što se tiče samog statusa tog koncepta, može se reći da se radi o osebnom *zaokretu* u kojem smo iz statičkog karaktera kulture prešli u stadij dinamičkog poimanja tog fenomena. Kultura je – reći će Paić, slijedeći teoriju Johna Urryja – svedena “na samoorganizirajući poredak kaotičnih diskursa i imaginativnih praksi” (21).

Dakle, *complexity turn* otvorio je mogućnosti drukčijeg pristupa kulturi u globalno doba. Ako se potrudimo detektirati svojevrsnu evoluciju Paićeva poimanja kulture kroz njegove prethodne knjige, vidjet ćemo da se kultura ponajprije shvaćala u okviru “kulturnog društva kao imaginarne institucije” (Castoriadis) u *Postmodernoj igri svijeta*, zatim kao “nova ideologija” u *Politici identiteta*, da bi ovdje postala “socijalni konstrukt tehnologiziranog života” (25).

Što sve to skupa znači?

Jednostavno to da se iz još uvijek uzvišenog poimanja uloge kulture u ranijim spisima kultura na neki način *unizila*. Kako “unizila”?

Pa ponajprije u tome što se u *Zaokretu* o kulturi govori u kontekstu suvremenog *biopolitičkog okružja*. U savezu “nove genetske tehnologije, korporacijskog kapitalizma i znanstveno-tehničke izgradnje svijeta” kao “prostora-vremena totalne životne rekonfiguracije” svjedočimo upravo epohalnom *zaokretu*.

Globalizirani svijet gubi vremenitost, gubi i povijesnost, jednostavno – smislenost. Nove su koordinate takvoga svijeta

u potpunosti predodređene prostornošću, životom u stalnoj sadašnjosti (shizofreniji u Jamesonovu poimanju); jednostavno, izgubilo se svako – značenje.

Govoreći o svijetu u doba globalizacije, Paić ga određuje kao “jedan i jedinstveni prostor-vrijeme gibanja kapitala, informacija i komunikacija” (7). Taj, naoko, tek sociologijski uvid ima duboke posljedice. Radi se upravo o *filozofskim* konzekvencijama takva sagledavanja! Te se pak posljedice duboko iscertavaju i na mogućnosti osmišljavanja pojma “kultura” u doba “obrata složenosti” prema Urryjevoj paradigmi. I dok je u *Politici identiteta* Paić govorio da se kulturi u globalnom dobu treba vratiti smislenost povratkom onome “političkome”, dakle, svojevrsnom *re-politizacijom* – tu je autor bio na tragu suvremenih angažiranih filozofa s lijeve (poput Žižeka, Badioua), kao i nasljedstva Waltera Benjamina, kojemu je u *Zaokretu* posvećeno poglavlje “Smjerokazi melanholije: W. B. i mišljenje onkraj povijesti” (159-177) – ovdje se zagovara unekoliko drugačiji stav. Kultura je dijelom novoga “biopolitičkog sklopa”. Umnogome se naslanjajući na Giorgia Agambena i njegovu trilogiju *Homo sacer*, ali i na druga njegova manje poznata djela poput *Otvoreno (Aperto, 2002)*, kultura se u tom biopolitičkom sklopu pokazuje novom granicom između prirode i društvenog bitka.

Kultura uopće nije alternativa globalizaciji, već je postala njezin “nadmjesni moćni biopolitički stroj” (67).

Riskirajući da budem pristran i subjektivan, ipak ću izreći uvjerenje da je najvažnijim dijelom *Zaokreta* onaj koji se pojavljuje u njegovom posljednjem poglavlju. Pod naslovom “Bijele rupe: tijelo kao vizualna fascinacija” razvijaju se neka najdaleko-

sežnija Paićeva razmatranja. Promišljanja o kulturi ovdje se nadopunjuju tematizacijom tijela. Radi se naime o samome *zaokretu spram tijela (corporal turn)*.

Od kraja 80-ih godina 20. stoljeća neprestano se govori o “praznini, komunikaciji, vizualnosti i... tijelu”. Stvoreno je osebujno postmoderno “četvorstvo”. Ono, tek imenom, podsjeća na ono čuveno Heideggerovo (Nebo, Zemlja, Nebesnici, Smrtnici) iz kasne faze njegova filozofiranja.

Paić će reći da to *postmoderno četvorstvo* po analogiji mnogo više odgovara rascjepu identiteta suvremenog “doba slike svijeta” (opet Heidegger!).

Na prazno mjesto imaginarnoga, simboličkoga i realnoga u konstrukciji svijeta medijskoga doba, dakle na Lacanovu trijadu pridodano je “ono medijsko”. Mediji, doista, predodređuju današnji svijet.

Preobrazbom tehnike, tj. tehnologije u medij, dešava se osebujni ontološki *zaokret*. Nadomještanje osjećaja vizualnim efektima tek je jedan signum svijeta nakon tog *zaokreta*.

U doslovce posljednjem odjeljku svoje knjige Paić će radikalizirati svoje stavove i definitivno uobličiti navlastite zaključke glede sasvim osobnog odnosa prema kapitalski/informacijski/komunikacijski globaliziranom svijetu. Vrlo je inspirativna u tom pogledu analiza kojom započinje poglavlje pod naslovom “Život kao biopolitički stroj: izgledi za preokret” (365-381). Izvodi se teorija prema kojoj su opscenost, erotika i pornografija “svoje odigrali”. Kultura se u tom kontekstu obraća tematiziranju “tijela kao otvora”, beskrajnog nositelja (bijelih) rupa što ih treba otvoriti i popuniti navlastitim “strojem žudnje” (Deleuze). Čovjek i životinja izjednača-

vaju se u “antropologijskome stroju žudnje” (Agamben). Dakle Deleuze, kasnije i Agamben, otvaraju mogućnost da se svijet u okviru “shizofrenije kapitalizma” pojmi kao “stroj”.

Kakva je pak tu uloga biopolitike?

“Biopolitika je moderna (postmoderna? – op. aut.) artikulacija života pod vlašću politički moćnoga stroja isključenja svih ljudi koji nisu priznati kao državljani/građani suverene političke zajednice.” Dakle, radi se o “modernom nadzoru države, društva i *kulture* nad ljudskim tijelom u svim aspektima njegova života” (369).

Svedeno na stvar među stvarima u broju (komunikacija), slici (vizualnost) i riječi (tekst), tijelo više nije – a kako je bilo u postmodernom, tzv. “tjelesnom zaokretu” – autonomno u sebi. Tijelo je položeno u svijet samopotvrđivanja “kulture kao vrijednosti”. *Odnos tijela i kulture bitno je međudređujući*.

S gubitkom značenja kulture gubi se i značenje tijela.

Gdje Paić vidi mogući radikalni, *istinski zaokret*? Gdje vidi mogućnost izlaska iz “transcendentalnog logora” i ulazak u “bijeje rupe života” onkraj “stroja žudnje”? Istinski je zaokret radikalni i misaoni “preokret života u biopolitičkome stroju bivanja” (378).

U doba kada je kultura degradirana, ponajprije relokacijom i redukcijom umstvenosti na ono tjelesno, a zatim na (bio)etičke napore prema vrijednostima koje nisu, nego *trebaju biti* – moramo se obratiti novoj *ontologiji događajnosti*.

Naime: “Redukcijom svih metafizičkih kategorija na tijelo u njegovoj imanenciji, realizirana je povijest slike kao vizualne fascinacije tijelom” (380).

No što dalje? Moramo se vratiti – životu (samome)!

Svi *zaokreti* 20. stoljeća – spram jezika, slike, prostora, složenosti, tijela – parcelizirali su cjelovitost svijeta na fragmente.

Kako vratiti izvornu “neobnovljivost života” (u drugome bi obliku Paić to poput Kundera objasnio s “nepodnošljiva lakoća življenja”!) u doba njegove biopolitičke nadomjestivosti?

Autor će rješenje potražiti u “otvorenosti događaja samoga” (380). Život kao svijet (ali i čovjekov život!) nastaje i nestaje u izgledima prema toj otvorenosti. Paić se nada “bljesku” otvorenosti “novoga svijeta”. Ovdje se pokazuje i prešutna bliskost s nenadanim bljeskom/treptajem/iskrenjem one “zgode bitka” (Ereignis) što ju priziva kasni Heidegger.

Život potire tijelo.

Još jedino u povratku onome životnome može se smisliti svjetsko-ljudski zaokret u ovo (post)globalizacijsko doba.

I još jednom, Žarko Paić isprovocirao nas je da promislimo o svemu što inherentno obilježuje našu egzistenciju, *hic et nunc*. Ali i prema onom budućem.

Zaokret? Svakako da!

Ali prema čemu? Otvorenosti? Događaju?

Prema životu!

Marijan Krivak

Prikaz

Rade Kalanj **Ideologija, utopija, moć**

Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2010, 335 str.

Knjiga *Ideologija, utopija, moć* propituje tri temeljna pojma društvenih i humanističkih znanosti. U Predgovoru se ističe kako se ne radi samo o tri pojma koja se isključivo vežu za znanost, već se nalaze u široj uporabi, u običnom govoru, “ali uvijek uz neku vrstu više ili manje vidljive naznake da oni sadrže i nešto više od onoga što je uglavnom općepoznato” (7). Kalanj razmatra pojmove ideologije, utopije i moći u širem sklopu, ne zanemarujući pritom njihova osnovna značenja i višeznačnost. Knjiga sadrži tri tematske cjeline: “Sociologija i ideologija”, “Mijene utopijske svijesti” i “Moć kao teorijski problem”. Manji dio poglavlja “Sociologija i ideologija” objavljen je u časopisu *Socijalna ekologija* (broj 3-4 iz 2009), a kratka verzija poglavlja “Mijene utopijske svijesti” objavljena je u zborniku *Utopijske vizije* (Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004). Svaka od tematskih cjelina sadrži nekoliko potpoglavlja.

U prvom tematskom bloku Kalanj razmatra odnos sociologije i ideologije, baveći se pritom pitanjima i razlozima odbijanja, teorijskim retematizacijama ideologije u djelima Althussera, Foucaulta, Eliasa i Habermasa te trima razlozima za propitivanje odnosa između znanosti i ideologije. Kalanj smatra kako se danas rijetko razmatra pitanje odnosa sociologije i ideologije i